

A külföldi utazási irodák polcain tucatszám heverő prospektusok lapjain Magyarország gyakran úgy szerepel, mint a gyógyvizek és a források hazája. Nem tudom, hogy a vízvezeték-hálózat mentén burjánzó ellenkultúrák követői más országokban mennyire érzik otthon magukat, de az tény, hogy hazánk legkülönbözőbb tájain találkozhatunk a környékre sajátosan jellemző gyógy- artézi- vagy talajvizeket felszínre hozó kutakkal. Ismerős kép a kannákkal, tartályokkal sorbanálló emberek csoportja, s az a türelem is ahogyan a különböző vízfordó alkalmatosságok száját a szerényen — s a tapasztaltabbak szerint mindig egyre gyöngébben — csordogáló vízszugár alá tartják.

Az éghajlat emberi lépték szerint tapasztalható változásának egy korábbi szakaszában, valamint a természetes vizek tervszerű szabályozását megelőzően, hazánkban nagy számban voltak extenzív gazdasági hasznosításra alkalmatlan területek: lefolyástalan tavak, lápok, mocsarak. Ezek a vidékeken ugyanakkor a környék vizeivel intenzív kapcsolatban álló kultúrák jelenlétéről tudunk. A legtöbb ilyen közösség számon tartotta azt a néhány, a mocsarat jól ismerő, abban tájékozódni tudó tagját, akik a falu piacára elhozták a mocsárban található értékes tárgyakat: rákot, csíkot, kócsagtollat, piócat, gyíkot, gyógynövényeket vagy éppen vízibolhákat. Az ilyen rákászokat, gyíkászokat nevezték gyűjtőnéven *rétes embereknek*.

A rétes embereket nem annyira a mocsárban található lelőhelyek, hanem inkább azok megközelítési módjainak ismerete különböztette meg. Mivel az úszó sácsszigetek miatt a mocsaras területet éppen állandó változása, feltérképezhetetlensége tette veszélyessé az idegen számára, a rétes emberek leginkább magának a zsombékosban járás technikájának képességére támaszkodhattak. A zsombékosban járás pedig — ahogyan ők mondják — nem fehérnépeknek való.

A rétes ember ideje jó részét a mocsárban tölti. Kora tavasztól az első nagyobb fagy beálltáig járja a lápot. Miközben megfontolt léptekkel nagyobb cserjék, gombatelepek, száraznak tűnő fűcsomók tövén közlekedik, a mocsár úgyszólván lépésről lépésre döntés elé állítja. Számot kell vetnie a talpa alatt folyamatosan süppedő talaj teherbíró-képességével, mialatt a következő lépés irányát mérlegeli. A gyakorlott helyzetfelismerés azonban

nem árul el semmit a többi lépés stabilitásáról, ezért a rákász nem tehet mást, minthogy megpróbál egy többé-kevésbé meghatározott ritmus lendületét felhasználva mozogni. Ezt a ritmust pedig időről időre módosítja az éppen megfelelőnek tetsző lépések ütemeihez viszonyítva.

A rétes emberek szerint a lábvilág ismeretéhez születni kell. Mégsem tekinthetjük őket valamiféle tikos tudás birtokosainak: a zombékban járás valóban nem tanítható, tanulni azonban sokat lehet belőle. A tapasztalt rákász a lépteiről nem tud számot adni. A veszélyt rejtő helyeket jelző cserjék fajtáiról, a víz gyanús színéről vagy a mocsárgázzról mesél. Amikor a mocsárban lépked nem valódi döntéseket hoz. Ezekben a pillanatokban minél nyilvánvalóbbá válik számára az éppen akkor jónak tűnő lépés, annál inkább kiesik a ritmusból. Nem dönt, csupán számol több lehetőséggel miközben egy irányba lép. Ekkor magabiztos, mint aki az orgonát meghallja a templomban, és tudja, hogy énekelni kell, de azt nem, hogy melyik dal fog felhangzani. Ahogy egy fűcsomóra lép, és keresi a következőt, süllyed a lába.

Az, hogy a ritmusból való kiesésről beszélünk azzal jár, hogy megkísérlünk leírni egy *jelentős* pillanatot legyen az megértés, bepillantás vagy éppen a fókusz elvesztése, elcsúszás, ugyanakkor e leírás tárgyát a ritmuson — a közölhetőségen és a nyelven — kívülinek tételezzük. Tehát valóban tárgynak fogjuk fel. Ha pedig mégis amellet érvelünk, hogy az optimális lépés képzete inkább módosítja a mozgás ritmusát, akkor csupán annyit teszünk, hogy nem egy tételezett szubjektumkonfiguráció pozícióvesztéséről, hanem határainak megváltozásáról beszélünk, erről pedig csupán egy tetszőleges narratíva segítségével visszatekintve szerezhetünk bizonyosságot.

Ekkor lesz vizes a rétes ember lába szára. Ahogy a víz beszivárog a csizma száján, és a rákász érzi hogy hűl a lába, szentséggel. Elmegy a kedve. Szeme a hideg víztükörré mered.

Ahogy már láttuk, a rétes ember problémáját a kortárs gondolkodók nem engedik feledésbe merülni. A posztstrukturalista szubjektumelméletnek a narratív kutatásra gyakorolt hatása olyan fogalmakat adott az irodalomértelmezők szájába, mint a *képzetes*, a

szimbolikus, az öltés, az elfojtás vagy a tekintet. Regis Durand¹ szerint ezeknek kísérleteknek a célkitűzése az, hogy feloldják a szubjektum és annak narratív reprezentációja közti kapcsolatot — a *képzetes* és a *szimbolikus* összemérhetetlenségét tételezve—, valamint, hogy rávilágítsanak a szubjektum különböző kifejeződései közötti összefüggés hiányaira.

Ez *megosztva született* szubjektum története, amely a megosztódás és a szétszóródás narratív struktúráját veszi fel, feltérképezéséhez interszubjektív konfigurációkat, különböző fikciós szerepeket kell vizsgálnunk. Ebben a kontextusban a szubjektum nem más, mint, a jelölő elcsúszásának pusztá következménye.

A fenti rendszerben találkozhatunk az *aphanisis* fogalmával, amelyet Lacan kanonizált a posztelméletek számára, és Regis Durand próbált meg alkalmazni Pynchon-értelmezésében, miközben összegyűjtötte azokat az elméletalkotókat, akik fontos szerepet szántak ennek a fogalomnak. Az egyik ilyen elképzelés szerint a szubjektum önazonosságának — így a nemi identitásnak — a középpontja az *aphanisis*től, a vágy megszűnésének megtapasztalásától, vagyis az eltűnéstől való félelem. Ez azt jelentené, hogy az önmaga stratégiáját felismerő, és így azon kívül kerülő szubjektum élménye egy olyan törés megpillantása, amely határt szab a szubjektumnak, illetve meghatározza annak további történetét. Ez a történet pedig a *veszteség* narratívájára épül.

Lacan jelentős módosítással tette magáévá ezt a fogalmat: az *aphanisis* számára a szubjektum „elmosódását” jelenti. Így fogalmaz:

„A szubjektum először a Másikban jelenik meg, amennyiben az első jelölő, az egységes jelölő, felbukkan a másik terében, és megjeleníti a szubjektumot egy másik jelölő számára, amely másik jelölő hatása a szubjektum aphanisisre. Így jön létre a szubjektum megosztottsága — amikor a szubjektum valahol jelentésként fordul elő, máshol »elmosódás«-ként, eltűnésként mutatkozik.”²

Lacan szerint az *aphanisis* a narratív szövegek értelmezésekor fontos

¹ Regis Durand: Az *Aphanisis*ről, megjegyzések a szubjektum dramaturgiájáról narratív elemzés során. Ford.: Bocsor Péter. In: *Helikon*, 1995/1-2.

² Jacques Lacan, *The Four Fundamental Concepts of Psycho-Analysis*. Szerk. J-A. Miller, angol ford. Alan Sheridan, New York: Norton 1978. (idézi R.D.)

szerepet tölt be: az interpretáció esetén „nem megoldásra, hanem pontosságra van szükség, amit úgy közelíthetünk meg, ha a szövegeket »a szubjektum *aphanisis*ének eleven pillanatához képest« létezőnek tekintjük”. Lacannál tehát ez az „eleven pillanat” nem a nemlét fenyegetése, de csupán az interszubbektivitás keretében nyer értelmet, vagyis az *egység* elvesztésének megtapasztalása a szubjektum kialakulásának gyújtópontja.

Baudrillard a „jelentés eljegesedését” jósolva, az *aphanisis*ről így ír:

„Eltűnés, *aphanisis*, összeroppanás... Valójában ez már nem annyira nihilizmus: az eltűnésben, a kiüresedett formában, amely esetleges és közömbös, még pátosz sincs, a nihilizmus pátosza — az a mítikus energia, ami a nihilizmus erejét adja, radikalitás, mítikus tagadás, drámai megézés. Mégcsak nem is kiábrándulás. Egyszerűen és tisztán eltűnés.”¹

Baudrillard a szubjektum történetének a végét írja le. Színre lép az objektum, az élő kérdések hiánya az „elért dolgok rendjének” uralmát vezeti be. A szubjektum teljességének és dominanciájának megszűntére Baudrillard szikár mondatokkal reagál:

„A szubjektum, a szubjektum metafizikája csak tetőpontján volt szép, esetlegességével, fáradhatatlan törekvésével a hatalomra, felsőbbrendűségével a hatalom és a történelem szubjektumaként vagy elidegenedésének dramaturgiájában. Ezen kívül az nem más, mint egy szerencsétlen roncs, ami a saját vágyával és képével viaskodik képtelenül arra, hogy élére álljon az univerzum következetes reprezentációjának, és hasztalanul áldozza fel magát a történelem romos oltárán, hogy azt újjáépítse.”²

Itt az eltűnés a szubjektum meta-narratívájának lesz meghatározó eleme: a szubjektumról tehető állítások lehetetlenségét jósolja. Ez az elképzelés

---

¹ op. cit., 223. (idézi R.D.)

² Jean Baudrillard, *Simulacres et Simulation* (Paris: Galilée 1981), pp. 231-232. (idézi R. D.)

³ Jean Baudrillard, *Les Stratégies Fatales* (Paris: Grasset 1983), p. 165. (idézi R. D. saját angol fordításában)

egyetlen nagy történetben oldja fel a különböző fikciós szerepek problémáit a veszteség abszolúttá tételével.

Ez a három vélekedés jól példáz egy körülhatárolható értelmezői attitűd mentén gyakran megjelenő *rezervátumot*, amely a vágy megszűnését, az elmosódást vagy az eltűnést, mint veszteséget írja le. Ez a veszteség a szubjektum ideális valóságához képest jön létre, még akkor is, ha ez a valóság — ahogy Lacannál — aktuálisan a szubjektum kialakulásának előzménye. Az efféle kísérletek velejárója, hogy a szubjektumot sterillé teszik a narratív struktúrák által adott paradoxonokkal és kontingenciákkal szemben. Noha leíró állításokat tesznek, előírják a szubjektivitás további értelmezéseit. A veszteség fogalma ugyanakkor olyan textuális örvényt kavart, amely könnyen magába vonja a szubjektum konfigurálódását ellenőrzés alatt tartó, annak gátat szabó hatalmi struktúrák retorikáját. A szubjektivitás fogalmában a belevettség ellenében az alávetettség motívumát hangsúlyozzák.

Ilyen értelmezésben a maga elé meredő *rétes ember* valóban önmagát látja a hideg víztükörben.

B 15 1 436